

ФІЛОСОФСЬКА ПРОПЕДЕВТИКА У ШКОЛІ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ В КИЇВСЬКОМУ АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ

У статті міститься аналіз поглядів київських академічних філософів початку ХХ ст. Георгія Челпанова, Олексія Гілярова, Петра Ліницького, Петра Кудрявцева, Олександра Селіхановича на доцільність, зміст і способи викладання філософської пропедевтики в середній школі.

Сучасну середню школу гостро критикують за те, що вона не використовує всі інтелектуальні можливості дитини. Зосереджуючись на навчанні окремим інтелектуальним операціям, загальна освіта не досягає своєї головної мети - формування самостійності мислення, моральної зрілості та соціальної відповідальності. Власне кажучи, педагоги пройшли досить великий шлях у пошуках засобів реалізації цієї мети. Пріоритетними почергово визнавали математику, класичні мови, логіку, риторичку, природознавчі науки, комп'ютерні програми, однак щоразу сподівання якнайбільше розкрити можливості інтелекту не виправдовувалися. Сьогодні висловлюються думки, що це під силу лише філософії, атому вона повинна стати обов'язковим предметом шкільного навчання [1].

Утім для істориків філософії проблема філософії як предмета загальної освіти - не новина. У країнах Західної Європи так звану філософську пропедевтику періодично включали до курсу середньої школи протягом ХІХ ст. На вітчизняних теренах ще на початку ХІХ ст. під час реформ системи освіти філософські предмети увійшли до навчального плану середніх шкіл духовного відомства - духовних семінарій. Логіка вперше з'явилась у російській гімназії

в 1828 р. Обговорення питання щодо введення філософської пропедевтики в загальноосвітній світській школі почалося в другій половині ХІХ ст. Не залишилась осторонь і академічна спільнота. Філософія в російських університетах і духовних академіях на той час розвивалась досить потужно. Професійно пов'язані з процесом навчання, філософи-академісти як ніхто інший розуміли велику роль, що їй відіграє «любов до мудрості» в становленні як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Памфіл Юркевич, професор філософії Київської духовної академії та Московського університету у середині 1860-х років, обговорюючи світоглядні аспекти проблеми вищої школи, саме філософію називав передумовою «загальної або цілісної розумової освіти», яка кожне надбання на фаховому терені перетворює на особистісне духовне зростання науковця [2, 300]. Професор філософії Київської духовної академії Петро Ліницький на початку 1870-х років обґрунтовував думку, що філософія народилася з притаманної кожній людині потреби морального самовдосконалення і відтоді не втратила виховного значення як ідейного чинника громадського життя, науки, культури. А тому, вважав мислитель, поширення серйозної філософської освіти є не розкіш, а необхідність,

особливо в кризові моменти, коли суспільство має визначити свою ідентичність і обрати подальші шляхи розвитку. З огляду на це, на думку П. Ліницького, цілком доцільним є внесення в загальну освіту філософського елемента, а у вищій - спеціальну наукову підготовку поєднувати з обов'язковими філософськими студіями [3, 14].

У 1890-х роках на якісно новий рівень вишла філософія на кафедрах російських університетів. Професори вважали за свій обов'язок ознайомлювати студентів із найвищими досягненнями світової філософської думки, прагнули долучити їх до спеціальних досліджень. Але майже одразу викладачі почали відчувати певні труднощі, адже студенти, переважно випускники класичних гімназій, не мали необхідної підготовки. Водночас молодь прагнула філософських знань. Зокрема в Університеті Св. Володимира в 1890-х роках аудиторії під час лекційних курсів із філософії були переповнені. Але викладати їх, як згадував професор Георгій Челпанов, доводилося в дуже популярній формі, нехтуючи завданням університету поєднувати процес навчання з науковими студіями [4, 128]. Втім, разом із своїм колегою Олексієм Гіляровим Георгій Челпанов знайшов спосіб долучення найбільш розвинених і підготовлених студентів до занять філософськими науками. 1897 р. вони ініціювали створення при Університеті Св. Володимира Психологічної семінарії - своєрідного студентського наукового товариства, до якого приймали не всіх охочих, а лише тих, хто витримав низку випробувань, довівши своє знання німецької мови і спроможність працювати з філософською літературою [5]. Згодом пройти крізь це сито, за висловом одного з вихованців Г. Челпанова, означало одержати «патент на приналежність до розумової аристократії студентства» [6, 62]. Водночас Г. Челпанов, очевидно, розумів, що виховання інтелектуальної еліти - справа необхідна, але непевна без підняття загального рівня інтелектуальної культури студентства через введення в середній школі предметів із філософії.

Утім, і російська філософська спільнота наприкінці 1890-х замислилась над питанням підготовки гімназистів до сприйняття філософії в академічному, а не популярному викладі. Показником цього, зокрема, слугує публікація статті «Філософія в гімназіях» на сторінках журналу «Вопросы философии и психологии» [7]. Її автор, відомий письменник і публіцист Петро Боборикін, розповідав про досвід викладання «начал» філософії в середніх навчальних закладах Європи і пропонував подумати про його

застосування в Росії. Крім того, читаючи іноземну філософську літературу, росіяни чудово знали про дискусії в європейських країнах щодо викладання філософії в загальноосвітній школі. На Паризькому (1900) і Женевському (1904) Всесвітніх філософських конгресах також відбувалися дебати стосовно цієї проблеми [8, 290]. Ймовірно, під їх впливом в Женеві 1904 р. російські делегати, обговорюючи перспективи організації філософського з'їзду в Росії, запланували поставити в порядок денний останнього і питання щодо викладання філософії в гімназіях.

Після повернення з Женевського конгресу до Києва у вересні 1904 р. Г. Челпанов почав активно пропагувати ідею включення філософського компонента в середню освіту [9]. В жовтні того ж року Міністерство народної освіти видало циркуляр стосовно обговорення доцільності введення філософії в навчальний план гімназій. У листопаді 1904 р. на спільному засіданні Київського відділення Товариства класичної філології й педагогіки та Психологічної семінарії Університету Св. Володимира Г. Челпанов виголосив доповідь «Щодо постановки викладання філософської пропедевтики в середній школі» [10], в якій проаналізував низку психолого-педагогічних і організаційних питань. Інші київські філософи-академісти теж не залишились байдужими до перспективи включення філософських дисциплін до змісту загальної освіти. В останні дні 1904 р. у газеті «Киевлянин» з'явився невеликий допис професора кафедри філософії Університету Св. Володимира Олексія Гілярова на цю тему [11], а на початку 1905 р. її торкнувся у своїй статті доцент кафедри філософії Київської духовної академії Петро Кудрявцев [12].

Які ж проблеми, пов'язані з викладанням філософської пропедевтики в гімназіях, обговорювали в цей період київські академісти? О. Гіляров, визнаючи, що курс філософії «з усіх загальноосвітніх курсів був би найбільш загальноосвітнім», досить різко виступав проти його запровадження. За сучасних російських умов, вважав професор, під суворим наглядом інспектури, наляканої привидами бунту, філософія в середній школі не викладатиметься належним чином, а перетвориться на суцільне лицемірство і нав'язування певного типу світогляду.

Натомість колеги О. Гілярова такого песимізму не поділяли. Г. Челпанов, зокрема, звертає увагу на прагнення молоді до вироблення загального світосприйняття. Не можна, застерігає професор, ігнорувати філософські потреби юнацтва, необхідно йти їм назустріч, виховуючи дисципліну розуму й точність мислення на уроках

філософської пропедевтики ще на рівні загальної освіти [8, 286-287]. Детально обговорює цілі вивчення філософських наук у гімназіях П. Кудрявцев. На противагу О. Гілярову, він підкреслює, що головна мета викладача філософської пропедевтики в середній школі - це підготовка дітей до подальшого навчання, а більша і важливіша частина їхньої роботи над філософськими питаннями попереду. Задля ж цього, за П. Кудрявцевим, необхідно зрозуміти сенс і значення філософських проблем як проблем серйозних і життєво потрібних, дізнатися про найважливіші напрями розв'язання цих проблем, засвоїти філософську термінологію та основні засади філософського мислення. В результаті такого навчання в учня, звісно, не виробиться самостійний світогляд, але, цілком можливо, він стане юним мудрецем, готовим до чесної та самовідданої філософської праці [12, 4-6].

Другою проблемою, на якій зосереджувалися київські академісти у зв'язку з філософською пропедевтикою, був обсяг, склад і зміст дисциплін, що планувалося внести до загальноосвітнього навчального плану. Міністерський проект, орієнтуючись на досвід європейських країн, переважно Франції та Австрії, передбачав введення в гімназіях логіки, психології та історії філософії. Погоджуючись, що перші дві цілком відповідають загальній меті викладання філософської пропедевтики, Г. Челпанов рішуче заперечував доцільність третьої. Неможливо, доводив він, викласти хоч якось зрозуміло історію філософії за п'ятнадцять годин. Краще замість неї запропонувати курс на кшталт університетського «Вступу до філософії», де би в історичній перспективі розглядалися ключові світоглядні проблеми [8, 291-292]. Поділяючи цей погляд, П. Кудрявцев, утім, згадує перевірену десятиріччями практику вітчизняних духовних семінарій, у яких предмет «Вступ до філософії», поряд із введенням у філософську проблематику, завжди був спрямований на засвоєння базової філософської термінології як підготовки до вищої освіти [12, 4-5]. Головний принцип формування предметів логіки та психології в гімназіях Г. Челпанов виводив із загального завдання філософської пропедевтики - спонукати учнів до синтезу своїх знань і досвіду в спробах утворення цілісного світосприйняття. А шляхом реалізації цього принципу, вважав він, буде пояснення законів душевного життя на уроках психології або різних засобів пізнання дійсності - на уроках логіки з обов'язковим використанням фактів як гуманітарних, так і природничих наук [8, 292]. Г. Челпанов висловлював також думку, що без

ознайомлення з експериментальною психологією, яка значно впливає на класичну психологію, викладати останню неможливо. Тільки розуміння сенсу вимірювання психічних процесів, вважає професор, дасть змогу вчителю гідно «впоратися» з матеріалістичними поглядами, досить поширеними серед учнів середньої школи [8, 293-294]. Не так багато надій покладає на експериментальну психологію П. Кудрявцев, зазначаючи, що психологічний експеримент - це лише допоміжний засіб у вивченні психічних явищ навіть з точки зору одного з його «винахідників» Вільгельма Вундта, а отже, не може посісти в гімназичному викладанні помітного місця [12, 11-12].

Таким чином, концепції філософської пропедевтики, що сформулювали київські академісти, збігалися в суттєвих моментах - визначенні її загальноосвітньої мети і сенсу. Втім, перед ними стояло також питання, чи може завадити реалізації цієї концепції відсутність свободи викладання в Росії, на що вказував О. Гіляров. Не ідеалізуючи умов, за яких доводилося працювати тоді російським педагогам, П. Кудрявцев все ж таки вважає це можливим, так само як можливе викладання історії, літератури, природничих наук. Навіть якщо, припускає він, викладання філософії здійснюватиметься в суворо визначеному напрямі, вчитель все одно викладатиме не лише висновки, а й доводи, здійснюючи їх критичний аналіз. У духовних семінаріях, звертає увагу П. Кудрявцев, де процес викладання відповідає цілком певним світоглядним вимогам, уроки з основ філософії не лише «освіжають», а й звільняють розум учня, прищеплюючи йому навички самостійного критичного мислення [12, 8-9]. Але, звісно, для такого викладання потрібні віддані й професійні педагоги.

Отож цілком природно, що київських філософів-академістів особливо схвилювало питання, хто ж здійснюватиме викладання в школі філософської пропедевтики. Міністерство висловилося на користь «осіб, що успішно закінчили курс у православних духовних академіях». Натомість університетські професори дотримувалися іншої думки. Викладачами філософських наук у гімназіях, наполягав Г. Челпанов, мають бути спеціально і всебічно підготовлені фахівці, знавці і природничих, і гуманітарних наук, із досвідом самостійного вивчення філософії за першоджерелами. Таким вимогам, на переконання професора, аж ніяк не відповідають духовноакадемічні вихованці, котрі вивчали філософію як допоміжну дисципліну - «служницю богослов'я». Не маючи належної природничої підготовки, вони не

матимуть можливості повною мірою реалізувати головні завдання філософської пропедевтики. Крім того, випускники духовних академій будуть безпорадними при викладанні експериментальної психології, адже її вивчення не поставлене там належним чином¹. Нарешті, завершує Г. Челпанов свою філіппіку, вихованці духовних академій принесуть до гімназій звичні для них підручники, а вони не витримують жодної критики і загублять усю справу. До думки Г. Челпанова приєднався О. Гіляров, побоюючись, що викладачі, підготовлені духовними академіями, в гімназіях підуть «стежею духу», насправді ворожого справжній філософії.

Аргументи, а особливо натяки і тон, з яким О. Гіляров заперечує спроможність вихованців духовних академій бути вчителями філософської пропедевтики, не сподобались П. Кудрявцеву. «Невже "стежа духу" така вже чужа філософії? Невже можна запідозрити мислителів духовних академій, які обрали її, у нещирості та корисливих прагненнях? Невже, врешті-решт, у цьому виборі духовноакадемічні філософи не мають права на свободу філософського дослідження?», - запитує він. Але й окрім емоцій П. Кудрявцев має певні аргументи для захисту духовних академій як закладів, здатних підготувати наставників з філософії. Він нагадає і про сталість, на відміну від університетів, традицій російської духовноакадемічної філософії, яка перетворилася зі служниці на справжнього друга християнського богослов'я, і про те, що свого часу саме вихованці духовних академій закладали основи професійного філософування в університетах Росії. Сьогодні ж, відзначає П. Кудрявцев, і духовноакадемічне викладання філософських дисциплін, і рівень фахових досліджень відповідають усім сучасним академічним стандартам, відображають останні досягнення світової наукової і філософської думки, включаючи експериментальну психологію. Щодо ж необізнаності духовноакадемічних випускників у природничих науках П. Кудрявцев зауважує, що не вивчають їх і студенти історико-філологічних факультетів, єдиних в університетах, де в повному обсязі читається курс філософії. Таким чином, підсумовує він, надання вихованцям духовних академій права вести уроки з філософської пропедевтики в гімназіях буде цілком обґрунтованим, що, втім, не забезпечує від окремих педагогічних невдач і прорахунків [12, 9-75].

Як бачимо, закиди університетських професорів на адресу вихованців духовних академій не були такими вже справедливими й об'єктивними. Проте Г. Челпанов був у чомусь і правий. Зокрема, в промові «Про викладання філософської пропедевтики в Німеччині» він зауважив, наскільки важливим для успішного впровадження філософії в середній школі є кадрове питання. На переконання Г. Челпанова, непевний стан філософської пропедевтики в німецькій гімназії, попри те, що німецька громадськість, особливо університетські професори філософії (такі як Йоган Герbart, Фрідріх Паульсен, Теобальд Циглер, Рудольф Леман та ін.) завжди наголошували на її нагальній необхідності, передусім зумовлений недосконалою системою підготовки вчителів-фахівців. Вони не проходять спеціального навчання, а лише складають державний іспит, що на практиці зводиться до вивчення кількох книжок за смаком і вимогами професора-екзаменатора. Результат - поверхове знання і слабе викладання філософії в середній школі [13, 297-309]. Щоб уникнути цього, на історико-філологічних факультетах російських університетів, за пропозицією Г. Челпанова, треба створити особливі філософські відділення, які б спеціально готували вчителів для системи загальної освіти. Тим самим гімназії отримають добре підготовлених фахівців, а університети - надію не навчати студентів елементарному, а готувати їх до серйозних філософських досліджень [8, 295-296].

У 1905/1906 навчальному році філософську пропедевтику як складову логіки та психології почали викладати в російських гімназіях [14]. В сьомому класі передбачалося вивчення психології і в восьмому - логіки по дві години на тиждень [15]. Викладати вступ до філософії та історію філософії міністерство у школі не дозволило, вважаючи їх надто складними для школярів. Психологію дозволялося читати особам, що завершили курс навчання в православних духовних академіях. Міністерська програма, приєднана до циркулярів, виявилася ліберальною, такою, що давала досить простору для свободи викладання. Психологію рекомендувалося викладати як емпіричну науку. Водночас, якщо вчитель вважатиме за необхідне, то може давати метафізичне тлумачення психологічних фактів, характеризувати найвизначніші філософські вчення про душу, показувати зв'язок

¹ Насправді факти, які тут же наводить Г. Челпанов, суперечать його твердженням: на початок XX ст. в Росії існувало чотири духовні академії, в двох з яких (Московській і Санкт-Петербурзькій) експериментальна психологія вивчалася. Сам Г. Челпанов визнавав, що викладання цієї науки професорами Петром Соколовим і Віталієм Серебрениковим здійснювалося на належному рівні [8, 294].

психології в деяких питаннях з етикою та естетикою [16, 47].

Світоглядна нейтральність і методологічна невизначеність поняття філософії, на якому був укладений міністерський проект філософської пропедевтики для гімназій, викликали бурхливу реакцію П. Ліницького. Він визнає, що елементарний курс філософії необхідний у загальній освіті, але при цьому зважає не на міркування підготовки до занять науками в університеті, а на моральний стан російського суспільства. П. Ліницький знов наголошує на освітньо-виховному значенні філософії, на тому, що її вивчення є основою вироблення власного світогляду і необхідною умовою розумової самостійності людини [17, 9, 31-33]. Крім того, підкреслює він, філософські поняття, охоплюючи всі сфери людського життя, мають універсальний характер і тим самим сприяють подоланню соціальних бар'єрів, встановленню духу національної єдності [17, 11]. На думку П. Ліницького, цей величезний педагогічний потенціал філософії в загальній освіті аж ніяк не реалізують психологія і логіка, адже вони не є в філософському сенсі науками самодостатніми, тобто незалежними від категорій буття і пізнання. А тому, вважає професор, свідоме вивчення психології і логіки неможливе без засвоєння фундаментальних ідей метафізики, ознайомлення з основними філософськими контроверзами сучасності, критичного розгляду спіритуалістичного і матеріалістичного напрямів філософування [17, 23-24].

У Г. Челпанова міністерський проект програми з філософії та логіки в принципі не викликали заперечень. Пізніше він відзначав, що ці програми було складено досить вдало, а пояснювальні записки до них написано бездоганно [4, 128]. Як справжній ентузіаст філософської освіти, професор із дослідницько-педагогічними цілями вирішує викладати психологію в двох середніх навчальних закладах Києва - Першій київській чоловічій гімназії та восьмикласній гімназії Г. Валькера [18, 494, 503]. Менше, ніж за два роки було надруковано кілька його підручників для гімназій - «Вступ до філософії» (1905), «Елементарний курс філософії» (1906) у двох частинах, підручники з логіки та психології, що згодом витримали від семи до п'ятнадцяти видань [19].

Російська наукова і педагогічна громадськість із великою зацікавленістю поставилася до питання філософської пропедевтики в середній школі. Вже по закінченні 1905/1906 навчального року воно стало предметом обговорення на першому Всеросійському з'їзді з педагогічної

психології. Одним із організаторів і активних учасників цього науково-педагогічного форуму був Олександр Нечаєв, відомий російський фахівець у галузі експериментальної психології, гарячий прихильник застосування її методів для вивчення дитини [20]. Він і його співробітники з Лабораторії експериментальної психології при музеї військово-педагогічних закладів у Петербурзі під час підготовки та проведення з'їзду запропонували прийняти резолюцію з вимогою вилучити з гімназійних програм філософської пропедевтики теоретичну психологію як предмет, побудований здебільшого на припущеннях і домислах. Людську психіку, вважали психологи-експериментатори, треба досліджувати тільки науковими методами, а загальна освіта повинна надавати реальні знання. Тому в школі доцільно викладати лише експериментальну психологію, не затуманюючи розум учнів давно вже скомп'юрованою метафізикою. Крім того, експерименти, стверджували вони, цікаві школярам, відповідають їх розумовим запитам і, щоб підтримати цей інтерес і сприяти формуванню суто наукового погляду на людину, треба на уроках психології демонструвати на спеціальних приладах досліди з вивчення психіки людини. Так звані психологічні кабінети зі спеціальним обладнанням співробітники Лабораторії експериментальної психології демонстрували безпосередньо на засіданнях з'їзду [21, 171-172; 22].

Навряд чи Г. Челпанов очікував саме такого повороту подій. На перший погляд, в проекті резолюції односторонній О. Нечаєва лише трохи посилювались акценти самого Г. Челпанова, коли він, відстоюючи ідею спеціальної підготовки викладачів філософської пропедевтики, писав: «...щоб викладати психологію, конче необхідно знати експериментальну психологію» [8, 292]. Але тим самим руйнувалася вся концепція філософії як загальноосвітнього предмета, що, розвиваючи здатність до критичного і дисциплінованого мислення, внутрішнього самоспостереження і світоглядних синтезів, формує підґрунтя для університетського навчання. Шанувальників експериментальної психології на з'їзді було значно більше прибічників традиційних підходів [23, 66]. Протягом тижня тривали запеклі дебати. Г. Челпанову довелося виступити з доповіддю, головним у якій було питання щодо змісту викладання психології в середній школі. На психологію, зазначав київський професор, можна дивитися і як на емпіричну науку про духовну природу людини, і як на науку, що слугує підготовчим шаблоном до занять філософією. Психологія, переконаний Г. Челпанов, потрібна в загальній

освіті передусім як вчення про душу, а не як ще одна емпірична дисципліна, адже експериментальна психологія без теорії залишається збірником розрізнених фактів, що не прояснюють жодного зі світоглядних питань. Якщо ж так ставитись до загальноосвітнього курсу психології, то цілком очевидно, що демонстрація якихось психологічних дослідів на уроках не є необхідністю і може застосовуватися лише як ілюстрація для пояснення механізмів того або того психічного процесу. А тому Г. Челпанов, всупереч своїм попереднім заявам, вважає, що психологію без знання експериментальної психології краще не викладати. Ба більше, тих вчителів, які не вивчали експериментальну психологію, він закликає відмовитись, як від справи марної, від самостійних занять нею і зосередитися на теоретичних студіях. До того ж, досвід викладання Г. Челпанова в київських гімназіях засвідчив, що старшокласники більше цікавляться в психології проблемами філософського, а не емпіричного характеру [24, 313-318]. Заради знаходження відповідного місця для філософської пропедевтики в системі загальної освіти професор навіть готовий частково пожертвувати, через впровадження мінімальної обов'язкової для всіх програми, свободою викладання. Адже в результаті, як він сподівається, «середня школа може стати істинним провідником філософської освіти й сприяти підняттю філософської культури в нашій вітчизні» [24, 320].

Г. Челпанову ще не раз доведеться виступити на захист філософської пропедевтики, а особливо щодо доцільності викладання психології в середній школі. Зокрема у вересні 1910 р. на засіданні Московського психологічного товариства він зачитує доповідь «Чи є місце психології в середній школі?» з критикою чергового проекту внесення змін у навчальні плани гімназій, що передбачав вилучення з них психології [4]. Професор повторює цілу низку аргументів, озвучених не лише ним, а й колегами з Київської духовної академії, у полеміці київського періоду його життя. Водночас він відзначає різкі зміни в рівні філософського розвитку студентства. Якщо до введення філософської пропедевтики в гімназіях, зауважує Г. Челпанов, він мусив думати про невідповідність слухачів, тривожитися, що аудиторія його не зрозуміє, то тепер він сміливо пропонує їм складні питання. Мабуть, завдяки зусиллям Г. Челпанова та інших ака-

демів філософська пропедевтика залишатиметься серед загальноосвітніх предметів у російській школі до 1917 р. [25, 190].

Треба згадати, що на початку ХХ ст. ціла низка вихованців Психологічної семінарії Г. Челпанова, випускників і професорських стипендіатів кафедри філософії Університету Св. Володимира викладала філософську пропедевтику в київських гімназіях. Серед них були Олександр Селіханович¹, Степан Ананьїн², Василь Зеньковський³. Філософська пропедевтика в середній школі, навіть через 10 років її викладання, залишалася в київському академічному середовищі предметом обговорення. Так, О. Селіханович вважав, що філософія у середній школі не потрібна, адже школа повинна давати лише елементарне, загальноовизнане й усталене, пропонувати для досліджень учням лише прості явища, тоді як філософія - складна і суперечлива наука, потребує багатого життєвого досвіду і розумової культури, набутих певними зусиллями [26, Р-11]. Ось чому, переконаний О. Селіханович, попри гостру філософську потребу й моральні пошуки в юнацькому віці, необхідно відмовитися від введення в змістове поле загальної освіти метафізики та етики. А на світоглядні питання, що виникають у юнаків, повинні відповідати батьки й вихователі, згідно з їхніми індивідуальними особливостями й духовним досвідом. Водночас О. Селіханович зовсім не заперечував щодо необхідності в середній школі таких навчальних дисциплін, як психологія і логіка. На його думку, останні якнайбільше відповідають завданням загальної освіти, а саме, розвитку інтересу до пізнання дійсності й самопізнання, самостійності, формальних і творчих здібностей, моральних якостей, ознайомлення з найголовнішими явищами життя і досягненнями культури [26, 13-14]. Отже, за О. Селіхановичем, викладання всіх предметів у старших класах має бути філософським, тобто учні повинні розуміти мету кожної науки, її значення та користь [26, 21]. Але коли йдеться про психологію як «науку про людську душу» і логіку як «науку про всі науки», вчителю варто у процесі обговорення загальних теорій передусім дбати про те, щоб вони засвоювались не як абстрактні, далекі від життя і потреб конкретного учня знання, а з урахуванням його життєвого і розумового досвіду, психологічних особливостей юнацького віку, максималізму і зосередженості на власних переживаннях,

¹ В Першій Київській чоловічій гімназії і Колегії Павла Галагана.

² В Третій і П'ятій Київських чоловічих гімназіях.

³ В чоловічій гімназії М. А. Стельмашенка.

з мало розвинуеною здатністю до послідовного теоретизування [26, 14-35].

Як бачимо, в київському академічному дискурсі початку ХХ ст. не виявилося розбіжностей щодо загальноосвітньої значущості філософської пропедевтики, її необхідності для поширення філософської культури. Київські академісти сформулювали доволі різноманітний спектр підходів і принципів побудови цієї шкільної дисципліни. Це зумовлювалося невизначеністю статусу філософії як галузі пізнання, дрейфом психології і логіки в бік емпіричних наук, різним розумінням завдань середньої школи. Для мислителя-ідеаліста П. Ліницького важливим у філософській пропедевтиці було те, щоб вона відображала сутність філософії. Він не мав жодних сумнівів у здатності гімназистів-старшокласників засвоювати ідеї буття, пізнання, істини, зрозуміти різницю між їх спіритуалістичними та матеріалістичними тлумаченнями. Дослідники і педагоги, яких глибоко хвилювало майбутнє вищої школи, талановиті організатори Г. Челпанов і П. Кудрявцев були переконані, що введення філософської пропедевтики в загальну освіту дасть можливість підготувати школярів до сприйняття університетського курсу. Їх цікавили питання доступності для учнів середньої школи елементарних знань

із психології та логіки, кваліфікація викладачів, належний рівень викладання. О. Селіханович як учитель, що протягом кількох років викладав логіку і психологію в гімназії, розв'язує проблему цілей і змісту цих навчальних предметів з огляду не на сутність філософії, перспективи розвитку загальної філософської культури, а на потреби розвитку особистості.

Сьогодні світовою філософсько-педагогічною думкою ідея філософії в середній освіті розглядається на новому рівні, адже в знанні про дитину, її пізнавальну, творчу, моральну діяльність наука зробила великий крок уперед. Водночас у вітчизняному інтелектуальному просторі маємо традицію товчіння «єдино правильної» філософії в загальноосвітньому курсі суспільствознавства радянських часів, викладання аморфних і малозрозумілих «Основ філософії» в сучасній українській школі. Рівень загальної філософської культури українського суспільства, а що особливо небезпечно - наукового, ділового і політичного істеблшменту, наблизився до критичної межі. Думаємо, що настав час замислитися хоча би фахівцям, що робити далі. А для цього корисно буде звернутися до «абетки» проблем філософської освіти, яку на початку ХХ ст. пройшли київські академічні філософи.

1. Юліна Н. С. О школьной программе «Философия для детей» // <http://www.academvrh.info/html/ref/20051114.htm>.
2. Юркевич П. Д. Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта // Юркевич Памфіл. Вибране.- К.: Абрис, 1993.- С. 230-303.
3. Ліницький П. И. Образовательное значение философии // Труды Киевской духовной академии. - 1872. - № 11.- С. 1-14.
4. Челпанов Г. И. Место ли психологии в средней школе // Челпанов Г.И. Сборник статей (Психология и школа).- М., 1912. - С. 127-139.
5. Докладно про Психологічну семінарію Університету Св. Володимира див.: Ткачук М. Л. З історії університетської філософії в Києві: Психологічна семінарія Г. І. Челпанова // Наукові записки НаУКМА.- Спеціальний випуск.- Т. 20.- Ч. 1.- К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2002. - С. 82-87.
6. Блонский П. П. Мои воспоминания.- М.: Педагогика, 1971. - 176 с.
7. Боборыкин П. Д. Философия в гимназиях // Вопросы философии и психологии.- 1899.- Кн. 47.- С. 113-145.
8. Челпанов Г. И. О постановке преподавания философской пропедевтики в средней школе // Челпанов Г. И. Психология. Философия. Образование. - М.: Московский Психолого-социальный институт, Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. - С. 286-296.
9. Челпанов Г. И. Второй международный философский конгресс в Женеве // Вопросы философии и психологии.- 1904.- Кн. 74.- С. 599. В. В. Зенский: Второй философский съезд в Женеве (доклад проф. Г. И. Челпанова) // Педагогическая мысль.- 1904.- Вып. 1.- С.111-124.
10. Протоколы заседания членов Киевского отделения Общества классической филологии и педагогики 28.09.1900 - 8.12.1904. // Державний архів міста Києва.- Ф. 16.- Оп. 469.- Спр. 172.- Арк. 48-49. А також: Общество классической филологии и педагогики // Педагогическая мысль.- 1904.- Вып. 11.- С.202-216.
11. Киевлянин.- 1904.- № 331.
12. Кудрявцев П. П. К вопросу о введении в гимназиях пропедевтического курса философии // Труды Киевской духовной академии.- 1905.- № 1.- 16 с.
13. Челпанов Г. И. О преподавании философской пропедевтики в Германии // Челпанов Г. И. Психология, Философия. Образование.- С. 297-309.
14. Циркуляр Министерства народного просвещения от 5 июня 1905 г. за № 10974 // Журнал Министерства народного просвещения.- 1905.- № 8.- С. 94-95.
15. О программах преподавания в мужских гимназиях законоведения и философской пропедевтики // Циркуляр Министерства народного просвещения от 16 июня - 4 июля 1905 г. за № 11657 // Журнал Министерства народного просвещения. - 1905. - № 9. - С. 39-40.
16. Программа философской пропедевтики для мужских гимназий // Циркуляр Министерства народного просвещения от 16 июня - 4 июля 1905 г. за № 11657 // Журнал Министерства народного просвещения.- 1905.- № 9.- С. 45-55.
17. Ліницький П. И. Философская пропедевтика.- Х., 1906.- 33 с.
18. Весь Киев на 1906 г.- К.: Изд-е С. М. Богуславского, 1906.
19. Челпанов Г. И. Введение в философию.- К., 1902.— 532 с. Його ж: Элементарный курс философии.- Ч. 1:

- Психология.- К., 1905.- 208 с.;- Ч. 2: Логика.- К., 1905.- 176 с.
20. *Никольская А. А.* П. Нечаев: жизненный и творческий путь // Вопросы психологии.- 1997.- № 2.- С. 100-111.
  21. *Челпанов Г. И.* Экспериментальная психология и школа // Челпанов Г. И. Сборник статей (Психология и школа). - М., 1912. - С. 169-207.
  22. *Труды* Первого Всероссийского съезда по педагогической психологии в Санкт-Петербурге в 1906 г. (31 мая - 4 июня).- СПб., 1906.- 280 с.
  23. *Любомудров С.* Психология и педагогика // Журнал Министерства народного просвещения.- 1910.— № 8.- С. 65-84.
  24. *Челпанов Г. И.* О постановке преподавания психологии в средней школе // Челпанов Г. И. Психология. Философия. Образование.- М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 1999.- С. 310-320.
  25. *Правила* и программы всех классов мужских гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения / Сост. Алексеев П.— Одесса: Школа, 1917. - 223 с.
  26. *Селиханович А. Б.* Философская пропедевтика в средней школе.- К., 1913.— 35 с.

Svitlana Kuz'mina

**PHILOSOPHIC PRELIMINARY STUDIES IN A SCHOOL:
AN OPINION ON A PROBLEM IN KYIVS ACADEMIC COMMUNITY
BEGINNING OF XX CENTURY**

The article contains the analysis of Kyiv academic philosopher's of the beginning of XX century views on expediency, purposes, curriculum of philosophic preliminary studies in secondary school.